

Kamp og forræderi Om vanskeligheden ved at skrive kommunismens historie

af Morten Thing

[*Fremad - ad ny veje*, SFAH, Kbh. 1990, s.187-202.]

Da Sovjetunionens Kommunistiske Parti i 1938 skulle skrive historien om Kronstadt-oprøret 1921 i sin nye partihistorie blev der ikke sparet på krudtet. Når besætningen på den berømte fæstning kunne opføre sig så forskelligt i 1917 og 1921 skyldtes det, at de gamle matroser var ved fronten og kæmpede helt modigt dér, mens det var nyindkaldte bønderkarle, der var tilbage. Bag oprøret stod en alliance af alle mulige højrekræfter. Oprøret blev slået ned fordi partiet sendte "sine bedste Sønner" under ledelse af Vorosilov ¹. I udgaven af partihistorien fra 1959 er forsøget på at samle alle mulige højrekræfter bag oprøret i Kronstadt forsvundet; ligeledes den lidt svulstige heroisme ². I udgaven fra 1969 er Vorosilov rettet til Tukhačevskij ³. Her mangler kun Trotskij's rolle, så skulle man i det mindste være tæt på det ydre historiske kendsgerninger.⁴

Eksemplerne er utallige så som sand i de russiske partihistoriers. Ikke blot ændrer de historiske forklaringer karakter og indhold, de historiske kendsgerninger og personer ændres også. Og nok så interessant: disse ændringer afspejler *ikke* nye stadier i forskningens udvikling. De afspejler nye politiske beslutninger. Historien om partiets historie er ikke et rum for udforskning og diskussion, men for politisk beslutning.

1. Den komplicerede historie

Nu var *SUKPs* historie til alt held ikke det eneste sted man kunne læse om Kronstadt-opstanden. Der var mange andre ikke mindst anarkistisk inspirerede historikere, som havde skrevet med indsigt om sagen. Det kan man følge detaljeret i Niels Brunse og Hans-Jørgen Nielsens udmærkede bog om opstanden. Men disse afhandlinger blev ikke læst af kommunister. De skyede dem, som var det den Ledes udlægning af den hellige skrift. Der eksisterede således et opdelt rum, hvori historien om Kronstadt blev behandlet. Et 'internt' og et 'eksternt' rum. Det interne, som blev forvaltet af den kommunistiske bevægelse, rummede dens tolkning som en del af sin historiske selvforståelse. Det eksterne rummede forskellige interesser, som kan sammenfattes i begrebet 'kritik'. Det kan de takket være eksistensen af et 'internt' rum. Sagt på en anden måde: den særlige status kommunistiske partiers historie har som en del af deres selvforståelse, og det monopol de hævder i tolkningen af den, placerer næsten automatisk enhver anden tolkning i rollen som *kritik*.

¹. *Sovjetunionens Kommunistiske Partis (Boljsevikernes) Historie. Kort Gennemgang*, 3. oplag, Kbh. 1946, s. 304f.

². *Sovjetunionens Kommunistiske Partis historie*, Kbh. 1960.

³. *Sovjetunionens Kommunistiske Partis historie/1*, Kbh. 1977.

⁴. Eksemplet er hentet fra Niels Brunse og Hans-Jørgen Nielsens eksemplariske *Oprøret i Kronstadt 1921. Et dokumentarium*, Kbh. 1973.

Det særlige ved historieskrivningen om de kommunistiske partier er yderligere kompliceret af en række forhold. De konkrete 'kritiske' kommunismehistorier som oftest selv er en *del af en politisk kamp*. De er ofte selv udtryk for en politisk styret kritik eller skrevet af mennesker, som selv har været medlemmer af den kommunistiske bevægelse og som skriver *opgørshistorie*. Til den politisk styrede historieskrivning hører f.eks. den socialdemokratiske, den trotskijstiske, den maoistiske eller den nyvenstredrejede. Til de frafaldnes opgørshistorie hører så forskellige som Arthur Koestler ⁵, Franz Borkenau ⁶, Fernando Claudin ⁷, Annie Kriegel ⁸, Charles Plisnier ⁹, Manès Sperber ¹⁰ og Richard Krebs ¹¹. Også de sidste tyve års ny-venstre kritik af kommunismen, hvortil bl.a. mine egne bøger hører, er en del af en politisk kamp.

Et andet forhold, som komplicerer historieskrivningen om kommunismen er den nære binding til SUKP og Sovjetunionen. Den nære binding til SUKP gør bl.a. at den særlige form for historieskrivning, som trives dér, også groede frem i de andre kommunistiske partier. Fremmedartede vækster som næsten religiøs tilbedelse af partiets leder dukkede op i den politiske flora. For slet ikke at tale om de ukrudtsbekæmpelsesmidler, der måtte tages i anvendelse, når lederen siden viste sig at være en renegat, forræder, imperialistisk agent eller det som var værre.¹² Men også den behandling Aksel Larsen blev udsat for herhjemme, jvnf. den rolle hans afhøring hos Gestapo har spillet i sværtningen af ham. Bindingen til Sovjetunionen gjorde relationerne til de forskellige kommunistiske partier til efterretningsstet med dertil hørende infiltration, hemmelighedskræmmeri og spionage. Yderligere var denne binding under den kolde krig produktiv med hensyn til enorme mængder af antikommunistisk propaganda, hvoraf megen afhopperlitteratur udgjorde vigtige kilder til det lukkede land: kommunismens historie.

Et sidste vigtigt forhold, der komplicerer kommunismehistoriografien er

⁵. Arthur Koestler: *Mørke midt paa Dagen*, Kbh. 1946; *Yogien og Kommissæren og andre Essays*, Kbh. 1946 og *Jordens Bærme*, Kbh. 1946.

⁶. Franz Borkenau: *European Communism*, London 1953; *World Communism*, Ann Arbor 1962.

⁷. Fernando Claudin: *La crise du mouvement communiste*, 1-2, Paris 1972. Oversat til dansk med titlen *Den kommunistiske verdensbevægelses krise*.

⁸. Annie Kriegel: *Aux origines du communisme français 1914-1920*, 1-2, Paris 1964.

⁹. Den kendte belgiske digter, der bl.a. skrev romanen *På falsk pas*, Kbh. 1964. Se også José Gotovitch og Anne Morelli: *Faux Passeports pour la Révolution*, i: Paul Aron: *Charles Plisnier entre l'évangile et la révolution*, Bruxelles u.å.

¹⁰. Manès Sperber: *Wie eine Träne im Ozean*, Kölln/Berlin 1961, er en romantrilogi, som meget omfattende tematiserer den kommunistiske historie. Han har skrevet sine erindringer *All das Vergangene*, Kölln/Berlin 1975.

¹¹. Jan Valtin: *Ud af Mørket*, 1-2, Kbh. 1945.

¹². Et godt eksempel er her den norske kommunistleder Peder Furubotn, der blev afsat som titoist i 1949. Om behandlingen af ham, se T. Titlestad/A. Heilesen: *Hvem var Peder Furubotn?*, Stavanger 1989. Men også den behandling Aksel Larsen blev udsat for herhjemme, jvnf. den rolle hans afhøring hos Gestapo har spillet i sværtningen af ham.

kildesituationen. Den normale situation er, at kommunistiske partiers arkiver ikke er åbne for forskning. Kun ganske enkelte partier (som det svenske VPK) har brudt med denne tradition, som gør historiske kilder til klassificeret materiale. På det sidste er der opbrud i dette: nu er DKPs arkiv afleveret til ABA, og vi venter på, at det bliver åbnet. Hvad angår det helt centrale arkiv for kommunismeforskning, Kominterns arkiv i Institut for marxisme-leninisme i Moskva, så er det først for nyligt blevet åbnet på klem. Dvs. den del af arkivet, som vedrører de enkelte lande (sektionsarkiverne), er blevet åbnet for medlemmer af de pågældende landes kommunistpartier. De viser sig at være guldgruber. Men sekretariaternes og eksekutivkomitéens arkiver er endnu ikke blevet åbnet og venter efter sigende på, at alle de pågældende kommunistpartier skal erklære sig indforstået med åbning. Tilbage står, at andre arkiver såsom NKVD/KGBs, Kominforms og SUKPs eget betragtes som russisk ejendom og vogtes med samme nidkærhed som den danske rigsarkivar vogter de danske offentlige arkivalier. Man kunne ønske sig amerikanske tilstande indført. I USA markedsførte University Publications of America Inc. for nogle år siden *US Military Intelligence Reports: Surveillance of Radicals in the United States 1917-1941* omfattende 34 ruller mikrofilm med dokumenter om amerikansk kommunisme og beslægtede forhold. Det kunne fås for \$ 1.950. Senere markedsførtes amerikanske krigsplaner mod Sovjet i tilsvarende mikrofilmkvalitet.

Denne særlige kildesituation medførte, at den interne historie ikke havde adgang til centrale kilder, som befandt sig i Moskva og derfor måtte forlade sig på tolkningen af den mundtlige tradition i det enkelte parti. Og den medførte, at den eksterne historie, som skulle retfærdiggøre sig gennem brug af verificerbare kilder, måtte betjene sig af et meget ujævnt kildemateriale, hvor interviews og erindringer ofte var helt centrale kildemængder. Denne paradoksale situation er speciel for kommunismeforskningen og stiller den historiografisk i bås med sprængfarlige emner som at skrive efterretningsvæsnets historie o.lign. I hvert fald er der ikke andre områder indenfor arbejderhistorien, der er ramt af så mange og forbundne problemer på én gang.

2. DKPs interne historier

Første gang DKP havde brug for at skrive sin historie var i 1922 efter kuppet, der sprængte Kommunistisk Føderation i to DKPer. Da Komintern skulle beslutte sig, hvilken af de to grupper der skulle have anerkendelsen og støtten, skrev hver af de to grupper sin fremstilling af bevægelsens historie. Den ene fløj, Møntergadepartiet, som var domineret af gamle SUFere, lod Johs. Erwig, Sigvald Hellberg og Marie Nielsen skrive dens version. Den hed *Kommunister kontra Syndikalister* (Kbh. 1922, 16 s.). Den starter under 1. verdenskrig med oppositionen indenfor Socialdemokratiet og SUF, følger Socialistisk Arbejderpartis tilblivelse i 1918, Venstresocialistisk Partis dannelse osv. helt frem til kuppet i januar 1922. I hovedsagen er det både rigtigt og ædrueligt. Problemerne opstår først, da Fagoppositionen i 1921 indgik i Føderationen. Hermed kom kommunister og syndikalister til at stå over for hinanden og efter disse brudlinjer skete kuppet. Hermed tegnes et billede, som kun er delvis rigtigt. For blandt kuppertiets medlemmer var mange, som aldrig havde været syndikalister, men som var modstandere af de gamle SUF-lederes moderate kommunisme, en kritik Marie Nielsen iøvrigt delte. Hun og flere med hende ville imidlertid ikke acceptere kuppet som et legitimt politisk middel.

Den anden fløj, Blågårdsgadepartiet, udsendte Karl V.Jensens *Udviklingen i den revolutionære Bevægelse i Danmark* (Kbh. 1922, 40 s.). Den trækker linjerne tilbage til arbejderbevægelsens barndom og ser et generelt problem i, at Socialdemokratiet mere og mere "gled over i Hænderne paa den reformistiske Socialismes Tilhængere", hvorfor de revolutionære gang på gang søgte at generobre det tabte. Men de blev slået ned. Indtil Christian Christensen dannede FS i 1910. Det understreges samtidig, at der er kontinuitet tilbage til Gerson Trier og Nikolaj Petersen og oppositionen af 1889, idet Chr. Christensen var

deres discipel. Karl V. Jensen anerkender Socialistisk Arbejderpartis og Marie Niensens betydning, men trækker en sammenhængende linje fra FS over SAP til Blågårdsgadepartiet. Han bruger altså ligesom modstanderne kontinuiteten som argument. Men også han må bøje virkeligheden, så den passer. For det handlede ikke blot om to linjer, en revolutionær og en moderat, men også om det problem, at der indenfor det kommunistiske parti var en modsætning mellem København og provinsen, således at provinsen var det mere moderate element. Kuppet afspejlede altså nok så meget en kulturgeografi som en modsætning mellem abstrakte linjer. Endelig underbetoner han fuldstændig det problematiske i kuppet som metode.

Det blev aktuelt med en ny tolkning af historien igen efter partikampen 1930-32. Den sejrende fraktion Aksel Larsen-Martin Nielsen skrev historien¹³. Her lægges især vægt på, at partiet i tyverne ingenting var til, og at det nåede bunden ved folketingsvalget i 1929. Denne profilering af partiets historie har den særlige betydning, at den gør den sejrende fraktions indsats mere pompøs. I senere udgaver¹⁴ gøres der en del ud af Aksel Larsens indsats. Uden at man blot tilnærmelsesvis når russiske højder i persondyrkelse, er der dog tale om en afsmittende virkning.

Da man under fornyede partikampe 1956-58 skilte sig af med Aksel Larsen, var det meget passende i forbindelse med partiets 40-årsjubilæum i november 1959 at skrive historien om. Den mest iøjnefaldende omskrivning går naturligvis på Larsens rolle, men også på tolkningen af tyverne. Tyverne var ingen ørkenvandring, "Netop i kraft af partiets virke i arbejderklassen udformedes der i denne periode i og omkring partiet en kerne af bevidste kommunister, som blev partiets bærende lag"¹⁵. I det hele taget sker der et skift, som også er karakteristisk for Ib Nørlands *Det knager i samfundets fuger og bånd*¹⁶, nemlig at flytte DKPs subjekt fra Aksel Larsen eller ledelsen til kernen af hærdede medlemmer/partiet¹⁷.

Men bortset fra dette styrende princip adskiller disse forskellige partihistorier sig ikke væsentligt fra hinanden. De lider allesammen under en betydelig mængde regulære og påviselige fejl, en betydelig mængde ømme punkter, som ikke berøres samt en betydelig mængde tolkninger, som nok kunne diskuteres på et solidere grundlag. Og de har det tilfælles, at de betragter kampen om den rette linje som et afgørende organisationsprincip. Dvs. magtkampe indenfor partiets ledelse ses udelukkende i lyset af kampen for den rette politik. Dermed svarer de fuldstændig til selvopfattelsen hos dem, som har skrevet dem: ledelsen af

¹³. Første version er "D.K.P. gennem 2½ Aar", *Arbejderbladet* 21.dec. 1932. Sidenhen udbygget i Aksel Larsen: "Den danska arbetarrörelsens utveckling" i: *Det nya Europa*, Stockholm 1946, s.15ff. Samme skema følges i *Vort Parti*, (DKPs Grundskoling Hefte IV), Kbh. 1950, 47s.) og i Aksel Larsen: "Danmarks kommunistiske Parti", i: *Den danske Rigsdag 1848-1949*, III, Kbh. 1950.

¹⁴. *Materiale til DKPs Historie. Kort oversigt over dansk arbejderbevægelses udvikling*, Kbh. u.å. [1949], 63s. og *Materiale om DKPs historie 1-3*, Kbh. u.å. [1952], 140s.

¹⁵. Teser om "40 års DKP" vedtaget af CK den 17.-18.10.1959, *Tiden*, 6-7/november 1959.

¹⁶. Ib Nørland: *Det knager i samfundets fuger og bånd. Rids af dansk arbejderbevægelses udvikling*, Kbh. 1959; 3.udg. bd.1-2, Kbh. 1974. En slags bind 3 udkom i 1982 med titlen *70'erne*.

¹⁷. Andre versioner fra denne periode er Alfred Jensen og Per Kristensen (red.): *DKP 1919-1969*, Kbh. 1969, 35 s. og Alfred Jensen: *Partiet - et produkt af danske arbejderes kamp for socialismen*, *Tiden* 6/79.

DKP.

Den første, der fik adgang til Kominterns arkiv for den danske sektion, var mig bekendt Niels Rosendal Jensen. Det skete ikke mindst på baggrund af den fornyede interesse for partiets historie der havde vist sig i 70'erne. Sammen med Kurt Lund udsendte han en bog, som blev opfattet som første bind i en ny partihistorie¹⁸. Men dels gik bogen kun frem til 1920 og dels mødte den så megen kritik, at der ikke kom nogen opfølgning. Den lagde sig - betydelige forskelle til trods - i hele sit anlæg i forlængelse af Ib Nørlunds bog.

Derimod skete der noget mere, da Kurt Jacobsen nogle år senere fik adgang til arkivet og begyndte på sit licentiatstudium ved Århus Universitet om DKPs gennembrudsår 1930-32. Det resulterede i bogen *Moskva som medspiller* (1987), som nytolkede hele partikampsperioden. Hans hovedtese kan koges ned til følgende: omkring 1930 var partiet totalt i opløsning, kun en aktiv indsats fra Kominterns udsending reddede det fra at gå i glemmebogen. I sine overvejelser om hvilken ledelse der skulle sættes på hædede udsendingen mest til Kai Moltke, men da han var adelig kunne der ikke være tale om ham. Efterhånden viste de tre tidligere studenter ved Lenin-skolen i Moskva Aksel Larsen, Martin Nielsen og Arne Munch-Petersen at kunne udgøre en fraktion sammen og takket være dem reddes partiet så.

Bogen udkom på partiets forlag og var noget af en bitter pille at sluge for mange af partiets medlemmer. Det var blevet skik og brug at tale dårligt om Aksel Larsen. Ja, man var begyndt at cirkulere værre og værre historier om ham. Højdepunktet var nok, da partiets uofficielle arkivar Tage Revsgaard Andersen i 1981 udsendte Gestapos forhørsprotokol over Aksel Larsen¹⁹. Nu påstod Kurt Jacobsen, at samme Larsen var partiets redningsmand. Det mest afgørende nye ved bogen var imidlertid, at den levede op til almindelig historikerstandard ved at henvise til, hvilket kildemateriale de forskellige vurderinger hvilede på. Godt nok var materialet ikke tilgængeligt, men det bliver det måske med tiden. Synsvinklen i Kurt Jacobsens bog var meget smal: det handlede udelukkende om personkampe og næsten ikke om politik, i hvert fald ikke om den form for politik, som udfoldes uden for partiets allerinderste cirkler. Og dermed havde bogen primært to fornyelser med sig: for det første viste den internt i partiet, at der i ledelsen var foregået magtkampe hvis væsentligste indhold var af personlig og magtpolitisk art. For det andet fremlagde han en tolkning af perioden, som afveg fra den vi andre havde fremlagt i diverse sammenhænge. Forskellen kan ledes tilbage til, at vi havde brugt Kai Moltke som kilde uden at have haft nogen mulighed for at kontrollere hans version.

Kurt Jacobsen udgav i 1989 et nyt bind partihistorie som omfattede perioden 1919-30. *Mellem Moskva og København* hed den og den var blevet til over samme læst som den første. Dvs. den handlede næsten udelukkende om personkonstellationer og frembød her en del nyt stof, men den handlede næsten ikke om politik og slet ikke om, hvordan partiet fungerede. For mange menige DKPere må bogen have været et chock. Den viser, at 20'erne var uden betydning for DKPs videre historie. Det er på en måde et nyt parti, som begynder i 1931-32. Paradoksalt nok hælder Kurt Jacobsen til den samme tolkning af DKPs historie, som

¹⁸. Kurt Lund og Niels Rosendal Jensen: *Brydningsår i arbejderbevægelsen 1900 til 1920*, Kbh. 1983.

¹⁹. Tage Revsgaard Andersen: *En studie i rødt, hvidt og blå*, Kbh. 1981. Udsendelsen var forinden godkendt af CK. Forhørsprotokollerne var ingenlunde ukendte. De var allerede blevet cirkuleret under krigen. 22.-25. feb. 1946 offentliggjorde *Nationaltidende* uddrag af dem. Richard Jensen havde dem fremme i *Aksel Larsen og Gestapo*, Kbh. 1967. En omfattende redegørelse for hele sagen findes i Børge Houmann: *Aksel Larsen og Gestapo, Frit Danmark* juni 1981 (særtryk).

var gængs i Aksel Larsens tid, hvad angår 20'erne.

3. Eksterne DKP-historier

En af de første opgørshistorier om DKP er Georg Moltveds *Kommunismen i Danmark. En marxistisk-politisk analyse* (Kbh. 1953, 48 s.). Moltved var i 1950 blevet ekskluderet for partiskadelig virksomhed og hans analyse bærer præg af hans bitterhed over at være blevet uretfærdigt behandlet. Indholdet i pjecen er ret enkelt det, at modstandskampens samarbejde med borgerlige krese har gjort DKP til et reformistisk parti. Især mener han, at det at Børge Houmann ikke fik placeret nogle arbejdere i Frihedsrådet er en afgørende fallit. Pjecen bidrager ikke væsentligt til partiets historie, men er et opgør med dets efterkrigs politik.

Et andet større opgør var Richard Jensens. Det startede i oktober 1945 og varede til Richard Jensens død. Han var bitter over den medfart han havde fået ikke mindst i forbindelse med bombeattentatet i Frederikshavn. Da sagen blev genoptaget under krigen fik han en dom på 16 års fængsel og mente livet igennem, at det var Aksel Larsens vidneudsagn, der havde fældet ham ²⁰DKP svarede med en længere artikelserie i *Land og Folk*, som udkom som pjece i 1946 under titlen *Historien om en provokation*.

Sagen fik fornyet energi, da Richard Jensen som den første af de gamle kommunister begyndte at udsende sine erindringer. Det startede med *En omtumlet tilværelse* (1957) ²¹. Og han havde meget på sinde. Det blev imidlertid præget af hans bitterhed og af den nyfigenhed, som ikke mindst pressen udviste for hans afsløringer. Karakteristisk er bagsidekommentaren til *Den hellige ko*, der udkom på eget forlag: "Aldrig før er ledende kommunister blevet klædt af til det nøgne skind som i denne bog. Aldrig før er man kommet i den grad ind bag kulisserne i det kommunistiske teater, aldrig før har man set lederne i al deres ynkelighed under de store brovtende ord, al deres djævelske ondskab bag den hykleriske maske." Denne afslørings-historieskrivning kom til at præge megen offentlig tematisering af kommunisternes historie, ikke blot i Danmark. Den udsprang imidlertid ikke kun af den måde, bruddene i partiet skete (eksklusion og stempling som forræder), men også af den hemmelighedsfuldhed partiet omgav sin historie med. Historierne om moskvaguldet og om, hvad der var sket med Arne Munch-Petersen var faste hits. Den særlige drejning Richard Jensens bøger fik gjorde bl.a., at han ikke fik fortalt den utrolige historie om Wollwebergruppens historie, altså om hele baggrunden for Frederikshavneraffæren. Det blev langt senere Erik Nørugaards fortjeneste, at den blev skrevet ²².

²⁰. Sagen kom op i 1945 i forbindelse med Richard Jensens dengang annoncerede bog *Frem i Lyset* (1946), som var et svar på Jan Valtins *Ud af Mørket*, der udkom på dansk i 1945. I 1946 kom *Social-Demokraten* i besiddelse af en udskrift af det retsmøde, hvor Aksel Larsen belastede Richard Jensen i 1941 (S-D 3.sept. 1946).

²¹. Erindringerne blev fulgt op af *Den hellige ko* (1958) der var en let maskeret nøgleroman og af *Hvem er Aksel Larsen?* (1962) og af *Jeg fik 16 år* (1965). I *Aksel Larsen og Gestapo* (1967) er det især afhøringerne hos Gestapo der står i centrum.

²². Erik Nørgaard: *Revolutionen der udeblev. Kominterns virksomhed med Ernst Wollweber og Richard Jensen i forgrunden*, Kbh. 1975 og *Den usynlige krig. Historien om Ernst Wollwebers sabotageorganisation*, Kbh. 1975. Under indtryk af nye kildematerialer, som han offentliggjorde i en lang artikelserie i *Information* feb-apr. 1985, skrev han hele stoffet om til et firebindsværk: *Drømmen om verdensrevolutionen* [1], *Truslen om krig* [2], *Krigen før krigen* [3] og *Krig og slutspil* [4], Kbh. 1985-86.

Der kom andre erindringsbøger til. Ernst Christiansen, Aksel Larsen, Johannes Sperling og i løbet af 70'erne mange flere. Erindringsmaterialet uddybede mange delasppekter af kommunismens historie og måtte ofte udgøre en ret væsentlig del af kildematerialet i 70'ernes historiske fremstillinger ²³.

Den første 'eksterne' partihistorie er Erik Ib Schmidts *30 Aars kommunistisk Politik* fra 1948. Den indeholder et ganske kort afsnit om DKPs historie. Ellers er bogen én af de meget tidlige af sin slags. Den er nemlig en fremstilling af Kominterns skiftende politik og Sovjets udenrigspolitik på baggrund af officielle dokumenter. Den er - selvom den er skrevet af en frafalden - ikke præget af bitre opgør. Tværtimod af en distanceret saglighed. Dens styrke ligger heri og så i dens fastholden af synsvinklen: Kominterns politik og sovjetisk udenrigspolitik udgør en helhed. Som sådan er den altså et stykke politik-historie.

Det gælder også J.B. Holmgaards fra 1965 i *Kommunismen i Norden* ²⁴. Den har den særlige journalistiske tilgang og lader partikampen 1956-58 og spørgsmålet om Kina spille den helt afgørende rolle. Ikke mindst det sidste, som spillede hovedrollen, vidner om dens tidsbundethed. Den spår en betydning for konflikten mellem Moskva og Peking i Danmark, som de danske maoister aldrig indløste.

Også Peter P. Rohdes partihistorie ²⁵ fra 1973 er politikhistorie, men blandet meget op med personhistorie. Han tillægger de ledende personer en endog meget stor betydning. Fremfor alt er hans fremstilling anekdotisk og episodisk og præget af en personlig bitterhed mod nogle af hans tidligere partifæller ²⁶.

Det bør nævnes, at Socialdemokratiet i visse sammenhænge har syslet med DKPs historie ²⁷. Fra disse naturligvis mere propagandabetonede skrifter lyder det unisont: kommunisterne splitter. Enhver handling fra DKP ses under denne synsvinkel: et udansk parti med den særlige hensigt at svække arbejderbevægelsen gennem splittelse. Denne synsvinkel blev efter krigen righoldigt fulgt op af publikationer fra Arbejderbevægelsens Informations Central. Halvfjerdserne blev det årti, hvor DKP-historierne blomstrede. Hver afdeling på venstrefløjén måtte næsten med nødvendighed skrive sin DKP-historie for herigennem at finde sine egne ben i en historisk identitet. Fælles for mange af disse DKP-historier var det, at projektet var at finde en kontinuitet mellem det at være revolutionær nu og engang i fortiden. Forsøgene mislykkedes, fordi den revolutionære bevægelse i 70'erne ikke var nogen del af arbejderbevægelsen, men noget historisk helt nyt: en mellemlagsbevægelse. Ikke desto mindre kom der meget godt ud af 70'ers forskningen, som havde sin pendant i stort set alle europæiske lande. Det nye var, at kommunismen blev underkastet en minutøs historisk udforskning, som aldrig før. Det gjaldt Komintern og de enkelte sektioner herunder DKP. Jeg

²³. Ernst Christiansen: - *men det gik anderledes*, Kbh. 1960, *Aksel Larsen ser tilbage*, Kbh. 1970, *En hilsen fra Johs. Sperling*, Kbh. 1971. I øvrigt kom der i 70'erne og 80'erne en lang række erindringer, som jeg ikke her kommer ind på.

²⁴. Åke Sparring (red.): *Kommunismen i Norden*, Kbh. 1965.

²⁵. "The Communist Party of Denmark" i A.F.Upton: *The Communist Parties of Scandinavia and Finland*, London 1973.

²⁶. Peter P. Rohde havde et par år før skrevet sine erindringer *Midt i en ismetid* (1970), hvor han i høj grad kommer ind på disse spørgsmål.

²⁷. *Kommunismen - Haandbog for Socialdemokratiet*, Kbh. 1924, Hans Hansen: *Kommunisterne splitter*, Kbh. 1933, *Det kommunistiske Bedrag*, Kbh. 1938.

skal i det følgende forsøge lidt kortfattet at gruppere disse analyser ud fra deres politiske tilgang til forståelsen af DKP.

Både Kommunistisk Forbund og Forbundet Socialisterne udgav deres version ²⁸, omend den sidste var indfældet i en fremstilling af hele den danske arbejderbevægelses historie. Fælles for dem er det imidlertid, at deres kildemateriale udgøres af Ib Nørlunds bog og Richard Jensens erindringer plus meget lidt nyt. Så er der meget mere gehalt i den nyvenstre kritik, som i forskellig grad kom til udtryk i en række universitetsspecialer og -opgaver. Jens Bønløkke, Jens Christensen, Henning Lund, Ole Borgå, Ove Bangsmark og flere andre skrev med en noget tilbageholdt nyvenstrekritik universitetsopgaver om DKP og kortlagde ud fra det tilgængelige kildemateriale store dele af partiets historie ²⁹.

Mere politisk profileret kritik, men med principielt samme faglige kvalitetskrav, finder man i nyvenstreversioner af DKPs historie som Steen Bille Larsens *Kommunisterne og arbejderklassen* (København, 1977) og min og Jørgen Bloch-Poulsens *Danmarks kommunistiske Parti 1918-1941* (København, 1979). Noget lignende kan siges om Bjørn Meidells *DKP og storstrejkerne i 1956* (København, 1976). For alle tre er der tale om relativt populære fremstillinger, som altså satsede på politisk oplysning på venstrefløjen, men som samtidig bundede i et egentligt forskningsarbejde. Fælles for nyvenstrekritiken var at den var historisk formidlet. Den søgte kontinuitet i historien, men bandt ikke sin politiske identitet til en bestemt periode i den kommunistiske bevægelses udvikling, som f.eks. den trotskijstiske historieskrivning gør det ³⁰.

Noget lignende kan siges om Jens Kraghs *Opbrud på venstrefløjen 1956-1960* (Kbh., 1976), omend på en lidt anden måde. Jens Kragh er SF'er og ser derfor bruddet i DKP som fødselsveer for det gode, som kom bagefter. Det er sagt uden malice, da bogen er udmærket.

Det kan også siges om de bidrag, som er kommet fra maoistisk side. I en vis udviklingsfase af den danske maoismes historie fandt den især sin identifikation i Kominterns ultravenstreperiode på trods af at Mao Zedong på en række punkter repræsenterede et opgør med denne linje. Men KFML, senere KAP, identificerede sig med DKP og det 'rene' arbejderparti man syntes at finde i denne periode. Det afspejles i Niels Møllers speciale *DKP 1932-41* (1975), som ser folkefrontspolitikken som en højreopportunistisk udartning. Det samme politiske grundsyn var også styrende for Lars Ege og Niels Henrik Hansens *DKP 1945-46. For grundlov - og arbejdsro* (Kbh., 1978) og Hanne Caspersens speciale *Oppositionen inden for Kvindeligt Arbejderforbund 1925-38* (1976). I det sidste tilfælde

²⁸. Kommunistisk Forbund (udg.): *Kritik af DKP*, Kbh. 1975 og Forbundet Socialisterne (udg.): *Lad falde hvad ikke kan stå*, Kbh. 1975.

²⁹. Jens Bønløkke: *DKP 1919-32 med særligt henblik på gennembrudsårene 1930-32* (se også ÅAH 5/75); Jens Christensen: *DKP 1919-30, Historievidenskab* 8/aug.1976; Henning Lund: *Udviklingen i Danmarks kommunistiske Parti 1956-58. Et studie i partisplittelse*, Kongerslev 1977; Ole Borgå: *En undersøgelse af DKPs udvikling 1938-45 med særligt henblik på enhedsfronts- og folkefrontspolitikken*, Århus 1974 (se også *Historievidenskab* 9/76 og 12/77); Ove Bangsmark: *DKP og den fagoppositionelle virksomhed. RFO ca. 1930-35*, Århus 1975.

³⁰. Her kan man f.eks. tænke på Isaac Deutschers iøvrigt fortræffelige bøger. Eller på engelske repræsentanter for Socialist Workers Party som Ian H. Birchall: *Workers against the Monolith. The Communist Parties since 1943*, London 1974. Hos trotskijsterne ligger guldalderen før 1924.

blødes der dog noget op for ultravenstrestandpunktet, bl.a. fordi den kvindepolitik, som Arbejderkvinders Oplysningsforening stod for og som Hanne Caspersen bakker op på afgørende punkter, bryder ultravenstrepolitikens præmisser.

Fælles for alle de nævnte analyser, afhandlinger, bøger er at de prioriterer partipolitik, ideologisk udvikling og afklaring samt organisatorisk politik højt. Man kunne sige, at denne prioritering altså ikke afspejler de metodiske fornyelser, som skete i samme periode. Jeg tror, at denne massive organisationshistoriske rekonstruktionsbølge, har sin årsag i den særlige status DKPs og kommunismens historie har. Rekonstruktionsbølgen har set det som sin væsentligste opgave at have en troværdig fremstilling af DKPs historie, inden noget andet kunne gøres.

Det er småt med anderledes metodiske tilgange. Men jeg skal kort nævne nogle stykker. I *Nakskov '31* (Kbh., 1977) går Søren Kolstrup ind i den danske kommunismes historie fra den lokalhistoriske synsvinkel, samtidig med at han kortlægger et stykke af arbejdsløshedsbevægelsens historie. Det giver klart nok nogle nye briller til forståelsen, og det åbner for et nyt felt. I Knud Knudsens speciale fra 1975 *Arbejdskampe i Danmark under verdenskrisen 1931-34* forsøges arbejdskampen fattet som en privilegeret bevidsthedsmæssig situation, som kan præge arbejdernes selvopfattelse afgørende. De arbejdskampe, han beskæftiger sig med, spiller også en rolle for DKPs udvikling i perioden. I Hans Erik Avlund Frandsen, Jørgen Bloch-Poulsens og min *Planøkonomi og folkefront* (Kbh., 1979) forsøges såvel Socialdemokratiet, DKP som fagbevægelsen skildret under ét. Det gør baggrunden, hvorpå DKPs historie fremtræder, noget mere nuanceret. Bogen var oprindeligt tænkt som del af et socialhistorisk orienteret projekt om arbejderklassen i mellemkrigstiden. Men det kom aldrig længere. Socialhistorisk orienteret forskning har der i det hele taget ikke været meget af i kommunismeforskningen.

Bevidsthedshistorisk tilgang til studiet af DKPs historie har der været enkelte tilløb til. Man bør her nævne Børge Houmanns store Andersen Nexø-projekt³¹. Her spiller DKPs historie en afgørende rolle. Og ikke bare DKP, men overhovedet den kommunistiske bevægelse og Sovjetunionen. Den biografiske indfaldsvinkel bryder det noget monotone billede af organisationshistorie og fremfor alt er Houmanns udgave af Nexøs *Breve* og trebindsværket *Martin Andersen Nexø og hans samtid* fyldt med oplysninger om DKP, som er samlet gennem et langt liv og en omfattende forskningsproces.

Bevidsthedshistorisk er også indfaldsvinklen i Joi Bay m.fl.s *Krisen i 30'erne og DKPs bevidsthedspolitik*, som er et speciale fra RUC (1975). Metodisk repræsenterede det et nybrud, som desværre ikke kunne indløses, fordi kildegrundlaget var for snævert. Peder Fuglsang forsøger i sit speciale *Arbejderklassens erfaringer og DKP* (1977) at undersøge stoffet i *Arbejderbladet* 1928, 1933 og 1938 ud fra en offentlighedsteoretisk synsvinkel à la Negt & Kluge. Det kommer der en del spændende betragtninger ud af. Men synsvinklen lukker for andre (f.eks. Kominterns indflydelse) og nogle af konklusionerne kommer derfor til at halte alvorligt. Et lignende udgangspunkt finder man i Mette Iversens og Inge Dorte Søgaards speciale fra 1978 *Offentlighed og billedbrug*. De sammenligner billedbrugen i *Kvindernes Oplysningsblad* med billedbrugen i ugeblade og modstiller de to praksiser ud fra en vurdering af deres betydning som kvindespecifik agitation. Selvom sigtet er smalt er det et i denne sammenhæng næsten udforsket område.

En særlig indfaldsvinkel har Bent Jensen med sin bog *Stalinismens fascination og*

³¹. Det startede med *Drømmen om en ny verden. Martin Andersen Nexø og hans forhold til Sovjetunionen*, Kbh. 1957. Siden fulgte en to binds bibliografi (Risskov 1961, 1967). 1969-72 udkom 3 bind *Breve fra Martin Andersen Nexø*. Fra 1967-79 udsendte Houmann næsten hvert år en lille bog om Nexø. Og 1981-88 udkom monumentalværket *Martin Andersen Nexø og hans samtid 1869-1954* I-III.

danske venstreintellektuelle (Kbh., 1984). Han undersøger, hvordan intellektuelle kommunister eller sympatisører op gennem tiden forholdt sig til Sovjetunionen. Han afdækker et rædselskabinet af ideologisk betinget blindhed. Som historisk fænomen er det et spændende og interessant problem. Bent Jensens problem er imidlertid, at han ser noget andet i stoffet. Han synes at mene, at disse intellektuelle betragtere eller pilgrimme i "socialismens fædreland" var fascinerede af *stalinismen*. Og han identificerer denne stalinisme i kapitlet "Hvad vidste man - hvad kunne man vide?" som terrorens Sovjet, som Gulag og undertrykkelse. Men de intellektuelle var overhovedet ikke fascineret af stalinismen. De var fascineret af socialismen og friheden, *som de troede de så!* Problemet består i at forklare, hvordan den særlige optik opstod, der fik begavede og uddannede mennesker til at se noget, som ikke eksisterede. Det lykkes ikke for Bent Jensen.

4. Har vi fattet kommunismen?

Jeg har holdt mig til dansk forskning. Det har jeg gjort, fordi spektret ret godt dækker også udenlandske tendenser. Mig bekendt kan den udenlandske ikke i væsentlig grad forrykke dette billede. Man kunne så spørge: hvor langt er vi kommet? Har vi fattet kommunismen? Eller er der lavet forskning nok til at dens historie kan sammenfattes?

Vi er kommet både ret langt og næsten ikke ud af stedet. Vi har fået undersøgt store områder af kommunismens historie og vi har fået nogenlunde styr på hovedtrækkene i organisationens udvikling og dens overordnede politik. Hvad vi derimod stadig ved ret lidt om, er det, som vi kunne kalde DKP som social organisme. Dvs. udforskningen af det samme objekt, men ud fra spørgsmål af typen: Hvorfor blev man kommunist? Hvem blev kommunist? Hvordan levede de deres liv som kommunister? Var det et liv, der adskilte sig fra et socialdemokratisk? Hvilke perspektiver lå der i sådan et liv? Hvordan overlevede man som marginalkultur i en fjendtlig verden med bevidstheden om at ville redde denne verden?

Vi har efter min mening endnu ikke stillet spørgsmål til kommunismens *særlige* karakter, eller kun for så vidt som tilknytningen til Sovjet udgjorde dens særtræk. Men var det nok, kunne vi nøjes med én kommunismehistorie, så behøvede vi ikke én for hvert land. Spørger vi efter kommunismens *særlige* karakter må den kunne analyseres som *dansk* kommunisme; men også i sin modsætning til og lighed med den dominerende arbejderkultur, nemlig den socialdemokratiske. Der må stilles spørgsmål til den særlige religiøsitet, som findes i hjertet af kommunismen og som knytter to heterogene sider sammen i ét tankemønster. De to sider er den rationelt prægede politik, som vil forbedre arbejderklassens vilkår, ja revolutionere dem og herigennem ændre historien. Det er en politik, som er knyttet til en utopisk tænkning, men som i praksis er konkret og knyttet til dagligdagens kampe. Via den utopiske tænkning knyttes denne rationalitet imidlertid til forestillingen om at Sovjet er en realiseret utopi. Et fattigt underudviklet land kom til at spille rollen som Utopia. Dette kunne kun lade sig gøre ved at forbinde disse to sider med en egentlig religiøsitet, troen på Sovjet som "Proletarernes Eventyrrige", som Knuth Becker kaldte det ³². Netop denne religiøsitet spiller en rolle, hvis det særlige ved kommunismen som social organisme skal indkredses.

Denne sammenfatning af subjektive forudsætninger i analysen forudsætter nye metodiske indfaldsvinkler. Her kommer traditionelle historiske synsvinkler til kort. Det vil være nødvendigt at udnytte nogle af de resultater, som bevægelsen 'mundtlig historie' har indhøstet. Både i Tyskland og i England har der været gode resultater med at indsamle og bearbejde interviews og bruge dem som en vigtig kilde. Det har herhjemme endnu ikke været anvendt som indfaldsvinkel til kommunismens historie. Det vil formentlig være den eneste måde, man kunne samle materiale om, hvordan familjelivet, opdragelsen, partilivet osv. udfoldede sig.

³². I en anmeldelse af Martin Andersen Nexø: *Mod Dagningen* (1923) i *Bjerget* 1/okt.1923.

Men denne 'mundtlige historie' som ikke mindst etnologer og sociologer har brugt må oplagt kombineres med historiske, psykoanalytiske og semiotiske forståelser, hvis vi skal tættere på. Ingen har endnu, mig bekendt, forsøgt en så radikal opbrydning af de traditionelle faggrænser ³³.

Men har udforskningen af kommunismen været ret traditionel, kan den nuværende situation muligvis ændre ved dette indenfor en overskuelig fremtid. Så hurtigt som tingene idag udvikler sig i Østeuropa, skal man ikke være nogen trænet spåkone for at indse, at kommunismen i den form vi kender den er ved at afgang ved døden. Den overlever naturligvis i form af nogle partier hist og her, måske endda i sin traditionelle form. Men generelt vil den kommunistiske verdensbevægelse ikke længere eksistere.

Den vil altså kunne betragtes i sin helhed. Og ikke alene vil den kunne betragtes i hele sin bevægelse: opløsningsprocessen vil mangedoble det kildemateriale vi får til vores rådighed, både af skriftlig art (dokumenter) og erindringsmateriale. Det vil være nødvendigt at supplere med en omfattende indsamling af mundtlige beretninger fra menige medlemmer. Disse ændrede vilkår vil muligvis stille kommende kommunismeforskere i den privilegerede situation, at spørgsmål om det særlige ved kommunismen vil kunne rejses og besvares med en større kraft og selvfølge.

November 1989

³³. Inden jeg lukker billedet helt, vil jeg pege på nogle nordiske bidrag til kommunismeforskningen, som repræsenterer nye tilgange. Den mundtlige historie findes f.eks. i C.H.Hermanssons Kommunister. En intervju-bok, Stockholm 1977 og i Anders Ehnmark og Annika Hagström: Tusen fasta viljor. Ett reportage från det röda Norrbotten, Stockholm 1974. En spændende religionssociologisk tilgang findes i Lennart Lundmark: Protest og profetia. Korpela-rörelsen och drömmen om tidens ände, Lund 1985, selvom kommunismen ikke er hovederindret. Bogen påviser, at Korpela-vækkelsen var udbredt i de samme kommuner og på samme tidspunkt, hvor SKP pludselig i begyndelsen af 30'erne også stod stærkt, altså at de samme sociale kræfter betingede både messiansk vækkelse og kommunisme. Endelig har Henry Minde i bogen Stein og brød. Skifernæringa i Alta fram til 1940, Alta 1983, ud fra en samfundsvidenskabelig synsvinkel behandlet den såkaldte "ødemarkskommunisme".